

UDK 811.163.42*282.2*366 (Plemenščina)

Izvorni znanstveni rad

Primljen 20. rujna 2000.

Prihvaćen za tisak 22. siječnja 2001.

Anita Celinić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Jurjevska 31a/1

10000 Zagreb

O MORFOLOGIJI GOVORA GORNJE PLEMENŠĆINE

Opisuje se morfološki sustav kajkavskoga govora Gornje Plemenščine, koji pripada Ivšičevoj I. konzervativnoj skupini i dio je gornjosutlanskog dijalekta.

Gornja Plemenščina selo je udaljeno od Pregrade oko 5 km sjeveroistočno, u zapadnom dijelu Hrvatskoga zagorja. Sastoji se od dvjestotinjak kuća, razasutih po brežuljcima. Stanovnici se uglavnom bave poljoprivredom, a neposredni im je centar Pregrada, kamo djeca odlaze u školu, a odrasli na posao, kao i u nešto udaljenija mjesta Hum na Sutli, Đurmanec, Krapinu. Gornju Plemenščinu svega nekoliko kilometara dijeli od granice sa Slovenijom.

U jezičnom pogledu područje Gornje Plemenščine pripada, s obzirom na akcenatske osobine, Ivšičevoj I. konzervativnoj skupini¹, a prema novijim je podjelama kajkavskoga narječja² dio gornjosutlanskog dijalekta.

Ovaj je prikaz morfologije Gornje Plemenščine rađen na temelju podataka dobivenih terenskim istraživanjem u ljeto 1998. prema Upitniku za

¹ Usp. Ivšić, 1936: 82.

² Usp. Lončarić, 1996: 141–146.

Hrvatski dijalektološki atlas, kao i prema tada snimljenom razgovoru s izvornim govornicima³.

Kao i u drugim kajkavskim govorima, i u kajkavskom govoru Gornje Plemenščine morfološki sustav ima osobine kajkavske morfologije, ali sa specifičnostima koje u prvom redu proizlaze iz fonoloških zakonitosti samoga govora.

Imenice

O-osnove

muški rod

sg.	N	- <i>ø</i> (<i>zoŭp</i> , <i>moŭš</i>)	pl.	N	- <i>i</i> (<i>zoŭbi</i> , <i>moŭži</i>)
	G	- <i>a</i>		G	- <i>af</i> (- <i>of</i> /- <i>ef</i> , - <i>i</i>)
	D	- <i>u</i>		D	- <i>am</i> (- <i>om</i> , - <i>ima</i>)
	A	- <i>ø</i> / <i>-a</i>		A	- <i>e</i>
	V	- <i>ø</i> (- <i>e</i>)		V	- <i>i</i>
	L	- <i>u</i>		L	- <i>af</i> (- <i>of</i> , - <i>a</i> , - <i>ima</i> , - <i>im</i>)
	I	- <i>am</i> (- <i>om</i> /- <i>em</i>)		I	- <i>i</i> , - <i>imi</i> , - <i>mi</i> / <i>-mei</i> ⁴

U inventaru se gramatičkih morfema u nekim padežima pored osnovnih morfema (označenih debljim slovima) javljaju i dubletni (u za-gradama); oni su uglavnom mlađi, nastali kao rezultat utjecaja ili okolnih govora ili standardnoga jezika.

Uz brojeve 2, 3, 4 imenica dolazi u množini (2, 3, 4 *brŭti*, *stŭŭi*, *dnŭtŭ*).

A sg. za živo jednak je G, a za neživo bez iznimke N.

Oblik V sg. jednak je N, osim kod pojedinačnih leksema (*bŭŭe* "bože", *sŭne*).

Postoji sinkretizam D i L sg. u nastavku -*u*.

Nastavak -*am* u I sg., prema -*om* iz stare o-deklinacije, nastao je kao posljedica fonotaktičkih pravila prema kojima se vokal *o* u nenaglašenom slogu zamjenjuje s *a* te u tom položaju dolazi do neutralizacije vokala *o* i *a*. Budući da se nastavak -*am* javlja neovisno o prethodnom fonemu, dakle i iza nepalatala (*dŭdam*, *dŭčkam*), i iza palatala (*moŭžam*, *klŭčŭcam*, *kiŭjam*) i iza *c*

³ Opis određenih vrsta riječi nije potpun jer u ovom preliminarnom istraživanju nedostaju neki detaljniji podaci.

⁴ Nastavak -*mei* varijanta je nastavka -*mi* kada je dug i naglašen.

(*zājcam*), vidljivo je da su prevladale stare nepalatalne osnove. Sporadično potvrđen nastavak *-om* nije ostatak iz o-osnova, već mlađi, superstratni morfem. Kao rezultat istog novijeg utjecaja, uz *-om* se javlja i nastavak *-em* i oni su u nekoliko primjera u kojima su zabilježeni pravilno raspodijeljeni: *-em* iza palatala i *c*, *-om* iza nepalatala. Noviji utjecaj dakle donosi razlikovanje između nepalatalnih i palatalnih osnova.

Spomenuta zamjena vokala *o* vokalom *a* obuhvaća i nastavke G, D i L pl.

Množina je "kratka", neproširene osnove (N pl. *zētdi* "zidovi", *vōūki* "vukovi", *mšiši*, *sešni* "sinovi"), zabilježena je tek jedna iznimka u G pl. (*dēnaf*, ali i *dnēvof*).

I u G pl. prevladava nastavak tvrdih osnova. Nastavak *-af* (s obezvučenjem krajnjega *v*) dolazi od *-ov* iz starih u-osnova koji je "došao na mjesto \emptyset radi razlikovanja od N sg."⁵. Vokal *a* rezultat je spomenutoga fonotaktičkog pravila i dolazi u svim položajima: iza nepalatala (*dēčkaf*, *sešnaf*, *vūflaf*), iza palatala (*mladēčaf*, *krājaf*, *mššaf*), iza *c* (*ócaf*, *lūncaf*). Rijetko zabilježeni nastavci *-of* (*vērtof*) i, još rjeđe, *-ef* (*običajef*) rezultat su novijih utjecaja, a nastavak *-i*, iz i-osnova, vjerojatno je leksički uvjetovan (*zōūbi*).

U D pl. nastavak je jednak I sg.: *-am*. Nastao prema starijem *-om*, dolazi također u svim položajima (*sešnam* "sinovima", *pičekam*; *kušjam* "konjima", *tēličam*). Nastavak *-om* zabilježen je tek u jednom primjeru (*vūflom*), a *-em* nije potvrđen. Vrlo rijetko javlja se i noviji nastavak *-ima* (*siromāhima*).

L pl. svojim se najčešćim morfemom (*-af*) podudara s G pl. (*zōūbaf*, *kāmenaf*, *brēgaf*). Pitanje je je li preuzet od G ili je nastao od *-ah* iz a-osnova kao i rijedak nastavak *-a* (*zētda*, *kušja*). Paralelno sa starim javlja se i noviji nastavak *-ima*.

U I pl. najčešći je nastavak *-i* (*kušji* "konjima", *tēliči*, *prijāteļi*). Rjeđe dolaze i drugi nastavci: *-mēt* (< *-mi*, ovisno o naglašenoj kvantiteti) (*zubmēt*, *sinmēt*), *-ami* (iz a-osnova) (*sešnami*, *dēčkami*, *prijāteļami*) te noviji nastavak *-ima* (*nóftima*, *bečkima*, *zōūbima*), tvoreći tako, iako vrlo rijedak, fakultativni sinkretizam DLI pl.

⁵ Lončarić, 1992: 71.

srednji rod

N	-u / -e (<i>městu, rāme</i>)	N	-a (<i>města, raměna</i>)
G	-a	G	-ø (-af, -of)
D	-u	D	-am (-ima)
A	-u / -e	A	-a
V	-u / -e	V	-a
L	-u	L	-af (-of, -a, -ima)
I	-am (-om)	I	-mi/-mēi, -ami

Gramatički morfemi N sg. sr. roda su *-e* i *-u*, koje je posljedica sistavne zamjene vokala *o* vokalom *u* u otvorenoj ultimi (osim u kategoriji 1. l. pl. prezenta i imperativa).

U većini padeža nastavci se podudaraju s onima za m. rod.

U G pl. se uz *-ø* (*vōūh, rāmen, jājec*) javlja i nastavak *-af* i uz njega novije *-of*, kao i u m. rodu.

U I pl. uz nastavak *-mi/-mēt* javlja se i nastavak *-ami* prema a-osnovama (*městami, sělami*).

A-osnove

N	-a (<i>glāva, roūka</i>)	N	-e (<i>glāve, roūke</i>)
G	-e	G	-ø (-ih, -i, -af)
D	-i	D	-am
A	-u	A	-e
V	-a (-o)	V	-e
L	-i	L	-af (-a, -ama)
I	-uj	I	-ami

D i L sg. imaju nastavak *-i* iz starih palatalnih osnova (*glāvi, kmīci, jīvi*).

V sg. jednak je N.

Nastavak I sg. *-uj* (*hētžuj, žlētčuj, črēšfuj*), koji može biti i naglašen (*rukuj, noguj*), odudara od uobičajenih kajkavskih nastavaka za taj padež. To je vjerojatno arealna pojava prema susjednim slovenskim štajerskim govorima⁶ s karakterističnim dodavanjem suglasnika *j* nastavku *-u* za instrumental.

⁶ Usp. Logar, 1996: 321.

Imenica *mati* u I sg. ima nastavak *-juj*, kao imenice i-osnova (*māterjuj*).

U G pl. najčešći je nastavak *-ø* (*roūk, bāp, lapāt, hroūšek*). Pored *-ø* rijetko se javljaju i drugi nastavci: *-ih*, iz pridjevsko-zamjeničke deklinacije (*goūskih, māčkih*), zatim *-i*, prema i-osnovama, kod nekih imenica kojima osnova završava na suglasnički skup (*dēski, črēšji*) i *-af* (*zvēzdaf, črēšjaf*). Različiti se nastavci često javljaju i u istoj riječi (*dēsek - dēski, māčkih - māčki*).

U L pl. isti je nastavak kao i u o-osnova: *-af* (< *-ah*) (*nujgaf, ópravaf*); zabilježeni su i rijetki primjeri s nastavkom *-a* (*roūka*) i s novijim *-ama* (*hižama*).

I-osnove

N	-ø (<i>kūst, nēit</i>)	N	-i (<i>kūsti, nēiti</i>)
G	-i	G	-i (<i>-ø, -af</i>)
D	-i	D	-am (<i>-ima</i>)
A	-ø	A	-i
V	-ø	V	-i
L	-i	L	-af (<i>-ima</i>)
I	-juj (<i>-i</i>)	I	-mi/-mēi, -āmi (<i>-imi, -ima</i>)

U I sg. nastavak *-juj* redovito je naglašen⁷ (*kostjuj, kokošjuj, čerjuj*).

U G pl. uz redoviti nastavak *-i* (*kūsti, čēri, voūši*) zabilježen je i nastavak *-ø*, iz a-osnova (*perōūt*); i nastavak *-af* (*kakūšaf*).

U I pl. podjednako se javljaju nastavci *-mi/-mēt* (*rečmēt, kostmēt*) i *-ami*, prema a-osnovama (*čerāmi*).

Vrlo rijetko javlja se sinkretizam DLI pl. u novijem nastavku *-ima*.

Pojava nastavka *-af* u G pl. a-osnova i i-osnova, te u imenica srednjega roda, možda pokazuje tendenciju izjednačavanja G pl. tih imenica s G pl. o-osnova.

Pridjevsko-zamjenička deklinacija

sg.	m. r.	sr. r.	ž. r.	pl.	m. r.	sr. r.	ž. r.
N	-ø, -i	-u, -e	-a	N	-i	-a	-e
G	-ega		-e	G		-if (<i>-ih</i>)	
D	-emu		-i	D		-im	
A	N / G		-u	A	-e	-a	-e

⁷ O nastavku *-(j)uj* v. kod imenica a-osnova.

sg.	m. r.	sr. r.	ž. r.	pl.	m. r.	sr. r.	ž. r.
V		N		V		N	
L		-em		-i	L	-if (-ih, -im)	
I		-im		-uj	I	-imi/-ěimi	

Po ovoj se promjeni mijenjaju pridjevi, pridjevske zamjenice, redni brojevi i broj jedan (*jén*).

U G, D i L sg. m. i sr. r. prevladavaju nastavci stare palatalne promjene. Tako u G sg. dolazi nastavak *-ega* kako iza palatala (*vróučěga, mójega*), tako i iza nepalatala (*búřgega* “ubogoga”, *májega*). Čuje se ipak po koji primjer s nastavcima nepalatalne promjene *-oga, -omu, -om*.

U D sg. m. r. nastavak je *-emu*, u L *-em*, no ima i primjera s nastavkom *-em* u D i *-emu* u L, pri čemu se ta dva padeža izjednačavaju.

Sg. ž. r. ima nastavke imeničke promjene, dakle u DL je *-i* (*dóbri, rāni, vróučěi*), u I *-uj* (*věřikuj, stāruj*).

U G pl. nast. je *-if*, nastao glasovnom zamjenom *h > f*. Mlađi i obrazovaniji govornici imaju u tom padežu nastavak *-ih*, te se u govoru čuju obje realizacije: *stārif* i *stārih, tíf* i *tih*.

L pl. uglavnom je izjednačen s G, kao i u imenica (*na mlādif tērsaf, na stārif hróuššaf*). Ima primjera s nastavkom *-im*, no njega govornici osjećaju kao noviji.

Pridjevi

Neodređeni i određeni pridjevi razlikuju se samo nastavkom $-\emptyset$: *-i* u N sg. m. r. (*nízek - niski, sōuh - sōuhi, čern - černi*) – u službi između njih nema razlike, npr. u predikatnoj je službi moguć i neodređeni i određeni lik. U ostalim padežima dolaze samo nastavci određenog lika pridjeva.

Komparacija

Komparativ se tvori ili nastavcima ili perifrastički s komparativom *bol* (*ból tērdi, ból sōuh*). Kad se tvori sintetički, onda dolazi podjednako s nastavcima *-i, -iji* i *-ši*: *meři* “manji”, *věči*; *zdrāviji, slābiji, nōviji, tērdiji, lépši, mlājši, slājši* “sladši”, *děpši* “deblji”, *glāpši* “dublji”. Čini se da su perifrastički oblici češći.

Superlativ se tvori pomoću priloga *najbol* ili od komparativa, dodavanjem prefiksa *naj-* (*nājbol čista; nājkrači*).

Zamjenice

Lične zamjenice (navedeni su samo oni oblici koji su potvrđeni u materijalu)

N	<i>jā</i>	<i>tēt, ti</i>	<i>ōn</i>	<i>ōna</i>
G	<i>mēne, me</i>		<i>jēnga, jēga⁸, ga</i>	<i>nē</i>
D	<i>mēne, mi</i>	<i>tēbe, ti</i>	<i>jemu</i>	<i>juj, ji</i>
A	<i>mēne, me</i>		<i>jēnga, jēga, ga</i>	<i>ju, ju</i>
V				
L	<i>mēne</i>	<i>tēbe</i>	<i>(nā) jem</i>	
I	<i>mēnuj</i>	<i>tōbuj</i>	<i>jim, (ž) im</i>	<i>juj</i>
N	<i>mēt, mi</i>	<i>vēt</i>	<i>ōni, ōna, ōne</i>	
G				
D	<i>nam</i>	<i>vam</i>	<i>jim</i>	
A	<i>nas</i>	<i>vas</i>	<i>jih, jif, ih</i>	
V				
L	<i>o nám</i>	<i>o vám</i>	<i>jim</i>	
I	<i>nāmuj</i>	<i>vāmuj</i>	<i>jētmi, (ž) ētmi</i>	

Posvojne su zamjenice: *muj, tvuj, jēngaf, jujni* ("njezin"), *nāš, vāš, jthaf*.

Od ostalih zamjenica karakteristične su sljedeće:

- upitno-odnosne zamjenice: *gdij, káj, kēri* "koji", *čif*
- neodređene zamjenice: *nič* "ništa", *nētšer* "nitko", *nēgdu, nēkaj*
- pokazne zamjenice tvore se od dviju osnova: *tī, tā, tōū* i *nī, nā, nōū*; prve pokrivaju uobičajeno značenje bliskosti prvom i drugom licu ("ovaj", "taj"), a druge trećem licu ("onaj").

Brojevi

Redni brojevi i broj *jēn* dekliniraju se kao pridjevi; *dvā, dvē*, glase u G *dvēh*, u D *dvēm*, a isti su nastavci i za *trēt* i *čētiri*. Od *pēt* dalje glavni se bro-

⁸ Fonem /ń/ u govoru Gornje Plemenščine je nazalno *j /j̃/*, ali se može ostvariti i kao denazalizirano *j /j/*.

jevi ne dekliniraju: *šest, sedam, ušam, deset, jedanaest, šesnaest, dvajst, četrdeset, stit, dvjestu, hiljadu*.

Glagoli

Razlika između infinitiva i supina uglavnom se čuva, i to u nastavcima *-ti* : *-t* (*spāti* : *spāt*, *loūkati* : *loūkat*). Neki glagoli i naglasno razlikuju infinitiv i supin s oprekom kratko ~ dugo (*dēlati* : *dēlat*, *tīrati* : *tīrat*, *stēpati* : *stēpat*).

U sufiks *nu* kod glagola II. vrste prodrlo je *i* (*zdtigniti*, *prētgnil*, *presēhnilo*)

Prezent

Prezentski morfemi dodaju se prezentskoj osnovi, a sastavljeni su od oznake za prezent koja može biti *-a-* (*pūznam*), *-e-* (*sēdnem*), *-(j)e-* (*zōūjem*), *-i-* / *-ē-* (*pūšim*, *žmireīm*) te oznake za lice i broj:

1. l. sg. -m	1. l. pl. -ma
2. l. -š	2. l. -te
3. l. -ø	3. l. -ju

U 1. l. pl. karakterističan je morfem *-ma* (< *-mo*) (*māma* “imamo”, *hrānima*); zamjena finalnoga *-o* s *-a* vezana je za 1. l. pl. prezenta i imperativa. Alternira s inovacijskim morfemom *-mo*.

Analogijom prema nastavku za 1. l. sg. ostalih glagola, glagol *htēti* (“htjeti”) glasi u tom licu *čēm* odnosno *nēčem*.

Nastavak za 3. l. pl. prezenta *-ju* dolazi bez iznimke na sve tematske vokale: *čōūvaju*, *nēseju*, *lēžeju*, *mlātiju*.

Perfekt

Prošlo vrijeme izražava se perfektom, koji se tvori od nesvršenoga prezenta pomoćnoga glagola “biti” i glagolskoga pridjeva radnog (*je znāl*, *ste mōgli*), a od ostalih se prošlih vremena čuva samo okamenjeni oblik aorista pomoćnoga glagola “biti” *bi*, kojim se tvori kondicional i koji je isti za sva lica i rodove u jednini i množini (*jā bi dūšla*, *oni bi dūšli*).

Futur

Futur se tvori od svršenoga prezenta pomoćnoga glagola “biti” i glagolskoga pridjeva radnog (*bum gavuril, bute dušši*).

Imperativ

Oznake su za imperativ *-j-*, *-i-*, a njima se dodaju oznake za lice i broj: *-ø*, *-ma*, *-te* tvoreći tako nastavke *-j*, *-jma*, *-jte* i *-i*, *-ima*, *-ite*; prve nastavke imaju glagoli s tematskim vokalom *-a-* u prezentu (*dāvaj, dāj, pavédaj*), a ostali glagoli imaju nastavke s *-i-* (*glédi, dérži, žéji* “žanji”, *péči; prestánima*).

U 3. l. sg. i pl. imperativ je složeni oblik sastavljen od čestice *nāj* i prezenta glagola.

Glagolski pridjev radni

Tvori se sufiksom *-l* na koji se dodaju nastavci za rod i broj: *-ø*, *-a*, *-u*, *-i*, *-e*, *-a*. Glagolski pridjev u sg. m. roda završava na *-l* (*pasēkal, nēsāl, žētvel, kavāļ* “kovao”), osim u glagola čija osnova završava na *-r-*. U tom slučaju *-l* ispada (*hmēr* “umro”, *dēr se* “derao se”, *vdēr* “udario”).

Glagolski prilozi nisu zabilježeni.

Prilozi

- mjesta: *damā, dimóf, viŋne, vūn, daļēku* - komp. *dēļ* “dalje”, *gūre, diļļe, ké* “gdje”, *tūj, tám, sim, tūt* “ovuda”, *sīkut, ótkut, nazáj*
- vremena: *nēs* “danas”, *jūtne* “sutra”, *hčēre, nacūj* “noćas”, *snučči* “sinoc”, *zdé* “sad”, *prīt* “prije”, *tēde* “tada”, *lāni*
- načina: *palāhku, péšice, hitru, kāk, tāk, jāku, čistu* “posve, sasvim”, *rādu* “rado”, *rājši* “radije”, *driŋgač*.

Prijedlozi

Bes, s, puļek “pored”, *pret, prek, blizu, met*.

Zaključak

Morfologija govora Gornje Plemenščine podudara se u većini oblika s općim kajkavskim morfološkim sustavom. Od njega se razlikuje uglavnom u onim oblicima na koje su djelovale specifične fonološke zakonitosti:

- zamjena $o > a$ u nenaglašenom slogu (npr. D pl. *galōūbam*)
- zamjena $h > f$, $v > f$ u finalnom položaju (npr. L pl. *ópravaf*, G pl. *seťnaf*)
- diftongacija dugog naglašenog vokala $i > ei$ (npr. I pl. *rečmeť*)
- zamjena finalnog $o > u$ (osim u 1. l. pl. prezenta i imperativa glagola) (npr. N sg. *městu*)
- zamjena finalnog $o > a$ u 1. l. prezenta i imperativa glagola (npr. *hrānima*)

Pored toga, u nekim se oblicima javljaju dubletni morfemi koji su uglavnom rezultat novijih utjecaja.

Literatura

- Ivšić, S., 1936: *Jezik Hrvata kajkavaca*. Ljetopis JAZU, sv. 48, Zagreb, 47–88.
- Logar, T., 1996: Praslovanska *a*-sklanjatev v slovenskih narečjih. *Dialekto-loške in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana, 319–323.
- Lončarić, M., 1985: Govor pregradskog kraja, *KAJ*, II–III, Zagreb, 43–53.
- Lončarić, M., 1990: *Kaj – jučer i danas*, Čakovec.
- Lončarić, M., 1992: Kajkavska morfologija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 18, Zagreb, 67–85.
- Lončarić, M., 1996: *Kajkavsko narječje*, Zagreb.
- Zečević, V., 1992: Iz kajkavske morfologije (o DL sg. im. ž. roda). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 18, Zagreb, 259–266.
- Zečević, V., 1996: Organska transformacija kajkavskih gramatičkih morfema u svjetlu dopunske distribucije. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 22, Zagreb, 165–170.

On Morphology of Gornja Plemenščina Dialect

Summary

The morphological system of the Kajkavian dialect of Gornja Plemenščina in majority of its forms corresponds to the general kajkavian morphological system. It differs from the kajkavian system predominantly in forms which were affected by specific phonological rules:

- change $o > a$ in unstressed syllable

- change *h > f* in final position
 - diphthongization of long stressed vowel *i > ei*
 - change of final *o > u* in open ultima (except in 1. person pl. present of the verb)
 - change of final *o > a* in 1. person present of the verb
 - change *-um > -uj* in I sg. of feminine gender
- In some forms there are doublet morpheme mostly as a result of modern influences.

Ključne riječi: kajkavski govor Gornje Plemenščine, morfološki sustav

Key words: Kajkavian dialect of Gornja Plemenščina, morphological system